

ÇAĞDAŞ ETİK TARTIŞMALARI

MURAD OMAV

VakıfBank Kültür Yayınları: 0211
Felsefe: 021
Çağdaş Felsefe Tartışmaları: 01

ÇAĞDAŞ ETİK TARTIŞMALARI
MURAD OMAV

Sayfa Uygulama
Büşra Arbay

Kapak Görseli
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Egemen Seyfettin Kuşcu
Özgüç Güven

Son Okuma
M. Halit Çelikyön

VakıfBank Kültür Yayınları

Büyükdere Caddesi
No: 97 - Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

ISBN 978-625-6385-07-8

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
İmak Ofset Basım Yayın Tic. ve San. Ltd. Şti.
Akçaburgaz Mh. 137. Sk. No:12
34522 Esenyurt / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 444 62 18
Sertifika No: 45523

1. Baskı: Nisan 2023

ÇAĞDAŞ ETİK TARTIŞMALARI

MURAD OMAV

MURAD OMAV

Lisans, yüksek lisans ve doktora felsefe eğitimini İstanbul Üniversitesi'nde almıştır. Yüksek lisans ve doktora tezleri Aristoteles etiği hakkındadır. Temel araştırma alanı etik; spesifik araştırma alanları ise özellikle iyi hayat, özsel iyi, iyi-durumdalık ve mutluluktur. Bu konularda çeşitli akademik dergilerde makaleler yayımlamıştır. Hâlen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde öğretim üyesi olan Omay, etik, felsefe etkinliği ve felsefeye giriş alanlarında dersler vermektedir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Önsöz	11
Giriş	13

1. BÖLÜM

Değer Teorisinde Çağdaş Tartışmalar	19
Özsel İyi	20
İyi-Durumdalık	28

2. BÖLÜM

Normatif Etikte Çağdaş Tartışmalar	39
Sonuççu Gelenek	41
Deontolojik Gelenek	51
Erdem Etiği Geleneği	56
Kıta Avrupa Felsefesi Etik Geleneği	62

3. BÖLÜM

Uygulamalı Etikte Çağdaş Tartışmalar	67
Biyoetik	68
Hayvan Etiği	72
Çevre Etiği	75
Toplumsal Etik	81
Politik Etik	82
Hukuki Etik	86
İş Etiği	88
Meslek Etiği	89

4. BÖLÜM

Metaetikte Çağdaş Tartışmalar	93
Ahlaki Dil	95
Ahlaki Metafizik Ya Da Ontoloji	98
Ahlaki Epistemoloji	102
Ahlaki Psikoloji	104
Kapsayıcı Metaetik Teoriler	107
Diğer Bazı Metaetik Tartışmalar	122
Sonuç	131
Türkçe Okuma Önerileri	135
Kaynakça	145
Dizin	161

SUNUŞ

Çağdaş Felsefe Tartışmaları dizisi 2019'lara kadar giden ortak bir düşün ürünü. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden arkadaşlar olarak gündelik konuşmalarımızda beliren bir düş. Bu konuşmalarda ilgilendiğimiz güncel felsefe sorunlarını birbirimize anlatırken birlikte bir kitap hazırlama düşüncesi de ortaya çıktı. Felsefenin temel disiplinlerindeki güncel tartışmaları ana hatlarıyla okuyucularla buluşturacak bir kitap... Bölüm dışından arkadaşlarımıza da konuyu açıp destek alınca işe koyulduk. İlk tasarımız son elli yılın felsefe tartışmalarını tek bir kitapta bir araya getirmektir. Türkçe literatürdeki eksiklerin olabildiğince giderilmesi gözettiğimiz bir kaygıydı. Yazarlar çalışmalarını olgunlaştırdıkça eldeki birikimin tek bir kitabın boyutlarını aşar nitelikte olduğu anladık. Yazarların ortak kararı ve yayınevinin de desteğiyle çalışma tek bir kitap yerine ayrı ayrı kitaplardan oluşan bu diziye evrildi.

Kitap içerikleri güncel felsefeyi ele almak ve tartışmaları Türkçe literatüre taşımak amacıyla planlandı. Diziyi son zamanlarda yayımlanan diğer çağdaş felsefeyle ilgili çalışmalardan ayrıran yan ise öteki çalışmaların genellikle çeviri ya da ortak planlama süreçlerinden geçmemiş bireysel çalışmalar olmalarıdır. *Çağdaş Felsefe Tartışmaları* dizisi ise güncel felsefe sorunlarına bütünlüklü bir bakış sunan özgün eserlerden meydana gelmektedir. Bu bakımdan güncel felsefenin pek çok disiplinini kapsa-

yan bütünlüklü bir kaynak olarak Türkçe felsefe birikimine katkı sunmaktadır.

Çağdaş Felsefe Tartışmaları dizisiyle ilgili vurgulamamız gereken bir başka nokta çalışmanın bir dayanışma pratiği olmasıdır. Felsefenin birlikte yapılan bir etkinlik olmasına karşın Türkiye’de eksikliğini duyumsadığımız durumlardan biri felsefecilerin bir araya gelerek üretim yapmalarıdır. Dizi, birlikte üretim yapmanın önündeki pratik engellerin aşılabilir olduğunun, ortaklaşa felsefe yapılabileceğinin somut göstergesidir.

İlk taslak metinlerden basım aşamasına gelinceye kadar pandemiye kapsayan üç yıl geçti. Bu üç yıl boyunca metinler genişledi, zamanla yeni içerikler eklendi. Süreç içerisinde yazarlarla görüşmelerimiz sürdü. Olanaklar çerçevesinde kimi zaman çevrimiçi, kimi zaman yüz yüze görüşmelerle içerikler hakkında karşılıklı değerlendirilmeleri sürdürdük. Söz konusu görüşmeler verimli tartışmaların yanı sıra, birlikte üretim yapma keyfine varmanın tanıklığıyla geçti. Bu bağlamda dizideki yazarların her birine bize sundukları eleştiri olanakları, karşılıklı düşünce alışverişine dayalı uzayan tartışma süreçleri boyunca gösterdikleri hoşgörü ve sabırla birlikte çalışma, felsefe yapma fırsatı sundukları için teşekkür ediyoruz.

Çağdaş Felsefe Tartışmaları dizisi hem felsefe okurlarının güncel felsefeyle tanışıklığını sağlamayı hem de akademik çalışmalarda çerçeve sunacak bir başvuru kaynağı olmayı amaçlamaktadır. Dizideki her bir kitap ilgili alanın güncel sorunlarını tanıtmalarının yanı sıra belirli bir konu bağlamında yazarının kendine özgü sorununu da ortaya koyan bir çerçevede yazılmıştır. Bu bakımdan güncel sorunları hem betimleyen hem de bu sorunlar hakkında savlar öne süren bir konumdadır.

Kitapların basımını üstlenen Vakıfbank Kültür Yayınları çalışanlarına, özellikle her aşamada hiçbir desteği esirgemeyen

Sayın Halit Çelikyön'e, basımda emeği geçenlere ve elbette dizi yazarlarına en içten dileklerimizle teŖekkürü borç biliriz.

Dizi editörleri
Egemen Seyfettin KUŖCU & Özgüç GÜVEN

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın meydana gelmesini sağlayan düşünce, *Çağdaş Felsefe Tartışmaları* adında bir kitap fikri ortaya atıp çağdaş etik tartışmalarıyla ilgili bir bölüm yazmam için beni destekleyen ve uzun süre bu kitap çalışmasına emek veren sevgili arkadaşlarım Egemen Kuşcu ve Özgüç Güven'e aittir. Sonradan yayınevini, tasarlanan bu kitaptaki kitap bölümlerinin geliştirilmesi ve bir seri olarak kitaplaştırması önerisi ve desteği, elinizdeki kitabı meydana getirmiştir.

Her felsefe disiplini gibi etikte de çağdaş dönemde çok önemli tartışmalar ve çalışmalar yapılmış, görüşler ortaya konulmuştur. Genel olarak çağdaş etiği ele alan bu kapsamda bir çalışma, bu tartışmaların tam bir listesini ve bu tartışmalardaki görüşlerin detaylı serimlemesini ve değerlendirmesini içeremez. Öte yandan çağdaş etikle ilgili tartışmaları kendine konu alan Türkçe kaynaklar maalesef çok az olduğundan; birçok tartışma, görüş ve çalışma belirtilemeyecek ya da çok kısaca belirtilecek olsa bile, böyle bir çalışma Türkçe literatür açısından faydalı gibi görünmektedir. Bu incelemenin doğmasındaki temel motivlerden biri budur.

Çalışmanın bazı kısımlarında daha önce yayımlanmış çalışmalarından doğrudan ya da dolaylı olarak yararlandım. Birinci bölümdeki tartışmalarda, daha önce yayımlanmış olan "Asıl İyiyle İlgili Temel Problemler" (*Felsefe Arkivi* 43, 2015) ve "İyi-Durumdalık" (*Kutadgubilig* 29, 2016) makalelerimden ge-

nişçe; “Kişisel İyiyle İlgili Arzu Teorilerinin Değerlendirilmesi” (*FLSF* 29, 2020) adlı makalemde çok genel olarak yararlandım. İkinci bölümdeki bazı kısımlar için de “Sonuççuluk ve Spesifik Türleri” adlı kitap bölümüm (*Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar II*, Gece Yayınları, 2020) kaynaklarımdan biri oldu. Üçüncü bölümdeki çevre etiğiyle ve savaşla ilgili kısımlardaysa, iki kongrede sunmuş olduğum bildirilerimin bildiri kitaplarında yayımlanmış olan “Çevre Etiği ve Asıl Değer” (*1. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı*, 2019) ve “Adil Savaş Teorisi Hakkında Bir İnceleme” (*V. Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı*, 2018) adlı çalışmalarından kısmen yararlandım. Yine aynı bölümde, ahlaki statüyle ilgili tartışma için “Ahlaki Statü Kavramı ve Teorileri” (*Temaşa* 14, 2022) makalemi genel olarak kullandım.

Belirtildiği gibi, ilk olarak bir kitap bölümü olarak başlayan böyle bir çalışmayı yapmam için beni destekleyen ve kitaba dönüşme aşamasında da desteklerini esirgemeyen, başta Egemen Kuşçu ve Özgüç Güven olmak üzere tüm arkadaşlarım ve meslektaşlarıma; sürecin başından sonuna kadar bu projeye emek veren Halit Çelikyön'e; kitap bölümü projesini bir seri kitaba dönüştürme önerisi ve bu konudaki destekleri için VakıfBank Kültür Yayınları'na gönülden teşekkür ederim. Son ve en değerli teşekkürlerim anneme ve eşime. Onların desteği olmasaydı, bu çalışmanın meydana gelmesi mümkün olamazdı.

GİRİŞ

Etik (ethics) ya da *ahlak felsefesi (moral philosophy)*; ahlak, ahlaki sorunlar ve ahlaki yargılar hakkında felsefi inceleme yapan¹; ahlaki felsefi düzlemde inceleyen²; nasıl yaşamamız gerektiğiyle ve iyi, ahlaken doğru, ahlaken yanlış vb. gibi kavramlarla ilgilenen³; insan eylemlerinin ahlaken doğruluğunu ve yanlışlığını ve aynı zamanda ahlaki dilin anlamını analiz eden⁴; –mantık, metafizik, epistemoloji vd. gibi– felsefenin temel dallarından biridir.⁵

Çalışmamızın amacı, Batı felsefesinde, “çağdaş” diyeceğimiz 20. yüzyıldan günümüze kadar olan dönemde, bu disiplin içerisindeki bazı temel tartışmaları ve bu tartışmalar bağlamında ortaya konulan görüşleri, genel hatlarıyla incelemektir. Bu noktada “genel hatlarıyla incelemek” ifadesi, oldukça iddialı bir ifade olarak çekinerek kullanılmıştır. Çünkü etiğin yaklaşık 2500 senedir süregelen tartışmaları, çağdaş dönemde, kendinden önceki bütün yüzyıllardan fazla derinleşmiş ve genişlemiştir deni-

1. Louis P. Pojman ve James Fieser, *Ethics: Discovering Right and Wrong* (Boston: Wadsworth Publishing, 2012), 2.

2. Fred Feldman, *Etik Nedir?*, çev. Ferit Burak Aydar (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012), 11; John Deigh, “ethics”, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, ed. Robert Audi, 2. bsm. (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 284-285.

3. Pojman ve Fieser, *Ethics*, 2.

4. Patrick M. O’Neil, “ethics,” *Ethics*, vol. 1 içinde, ed. John K. Roth (California: Salem Press, 2005), 474-475.

5. Deigh, *a.g.e.*, 284-285.

lebilir. Hatta sadece 20. yüzyılla sınırlandırılrsa bile, bu yüzyılda bu alanlarda yapılan çalışmaların, daha önceki çalışmaların toplamından bile fazla olduğu ileri sürülmüştür.⁶ Dolayısıyla böylesine geniş bir literatürü, tüm yönleriyle inceleyebilmek mümkün değildir. Çalışmamız okuyucuya çağdaş dönemde etikteki bazı tartışmaların ve görüşlerin neler olduğu hakkında genel bir bilgi verebilirse amacını yerine getirmiş olacaktır.

Çalışmanın yöntemi açısından da onun terminoloji, içerik ve bölümlenmesiyle ilgili bazı noktaların belirtilmesi yerinde olur. Öncesi için de belirli bir derecede geçerli olabilmekle birlikte, özellikle çağdaş dönemde ortaya çıkan yeni kavramların Türkçe karşılıkları konusunda Türkçe literatürde bir uzlaşım olduğu sanırım söylenemez. Bu noktada, biz en iyisi olduğunu iddia etmesek de, kendi tercih ettiğimiz karşılığı kullanırken ya da bazen önerirken, literatürde görebildiğimiz farklı karşılıkları da dipnotta belirtmeye çalışacağız.

İkinci olarak, her çalışma, taraflı olmak istemese bile doğal olarak yazarının bakış açısını ve ilgi alanlarını az ya da çok taşır. Bu bakımdan bu çalışmada da, bizim etikteki ilgi alanlarımız bağlamında, daha uzun ve daha kısa incelenen bölümler bulunmaktadır. Bu özellikle, değer teorisine başlı başına bir bölüm ayırmamızdan ve Kıta felsefesinden çok İngilizce yazılan dünyadaki tartışmalara ayırdığımız yerin fazlalığından görülecektir. Çağdaş etikle ilgili genel bilgi edinmek isteyen okuyucuların, bu genel bilgilerinin daha kapsayıcı olması için onu özellikle Kıta Avrupa etiğiyle ilgili okumalarla desteklemeleri kendileri için daha iyi olacaktır.

6. John Hospers, "The Literature Of Ethics in the Twentieth Century," *Literature of Liberty* 3, no 3 (1980): 5.

Son olarak, bir felsefe disiplinindeki tartışmaların ve görüşlerin yöntemsel açıdan en iyi nasıl serimlenebileceği de kendi başına bir tartışma konusudur. Bu konuda sistematik ve tarihsel farklı yaklaşımlar uygulanabilir. Biz, en iyi yaklaşım olduğunu iddia etmesek de kitabın genel bölümlenmesinde sistematik, sonuç kısmında ise kronolojik bir serimleme yapmaya çalışarak karma bir yöntem izlemeyi deneyeceğiz. Etik çoğunlukla metaetik, normatif etik ve uygulamalı etik olarak üç alana; bazen değer teorisinin de eklenmesiyle dört alana ayrılabilir. ⁷ Biz de bu bakımdan çalışmamızı, etiğin ayrılabilirliğini belirttiğimiz dört alana paralel olarak dört bölüme ayıracak ve bu alanlarla ilgili bazı önemli gördüğümüz tartışma ve görüşleri genel hatlarıyla ele almaya çalışacağız.

Çalışmamızın ilk bölümü, sonraki bölümdeki normatif tartışmalarla da ilişkisi bakımından etiğin “değer teorisi”, “iyi teorisi” ya da “aksiyoloji” olarak adlandırılan alanına ayrılacak. Bu alan, temel olarak iyinin doğasıyla ve nelerin iyi olduğuyla ilgilidir. Bu bölümde özsel iyi ve kişisel iyiyle ilgili çağdaş dönemde yapılan tartışmaları ele alacağız. Aslında bu alandaki tartışmalardan özsel iyinin tanımı gibi bazıları metaetiğin içerisinde, nelerin özsel iyi olduğu gibi bazıları ise normatif etiğin içerisinde değerlendirilebilirse de, konu bütünlüğü sağlamak açısından onları bu bölümde incelemeye çalışacağız.

Normatif etikteki çağdaş tartışmalar, ikinci bölümümüzün konusu olacak. Etiğin bu alanı, ahlaken doğru, ahlaken yanlış, ahlaken zorunlu (ya da yükümlü), değerli ve erdemli olma hakkındaki en temel ilkeleri ya da normları formüle etme, savunma ve inceleme girişimi olarak etiğin başlangıcından özellikle çağdaş döneme

7. Russ Shafer-Landau, “Introduction”, *The Ethical Life* içinde, ed. Russ Shafer-Landau, 4. bsm. (New York: Oxford University Press, 2018), 1.

kadar en temel alanı olarak görülür. Normatif etik, her ne kadar çağdaş dönemin ilk zamanlarında özellikle İngilizce yazılan dünyada metaetik karşısında geri planda kalsa da, sonradan yeterli ilgiyi görmüştür. Böylece çağdaş dönemde de, hem daha önceden ileri sürülmüş olan ahlaki doğru ve değer teorilerinin yeni versiyonları, hem de özgün teoriler ortaya konulmuştur. Ortaya konulan teorilerin nasıl sınıflandırılabileceği ayrı bir tartışma olsa da, bu bölümdeki incelememizi sırasıyla sonuççu gelenek, deontolojik gelenek, erdem etiği geleneği ve kıta Avrupa felsefesi geleneği olarak dört kümeye ayıracak ve bu kümelerdeki görüşlerden bazılarını, genel hatlarıyla değinmeye çalışacağız.

Çalışmamızın üçüncü bölümü, etiğin genellikle uygulamalı etik olarak adlandırılan alanına ayrılacak. Uygulamalı etik, genel olarak, adının da ifade ettiği gibi, normatif etikteki teorilerin, hayatın spesifik kısımlarına uygulanmasıyla ilgilidir. Bu alanın içine giren konuların bazılarının tartışılması felsefe tarihinin en eski dönemlerine kadar gitse de onun sistematik bir alan haline gelmesi 20. yüzyılın üçüncü çeyreğine doğru olmuştur denilebilir. Kısa zamanda oldukça geniş bir yazın oluşturan, her bir alt alanı hatta tartışması bağlamında özgün çalışmalar ve antolojiler olan bu alandaki tartışmaları, biyoetik, hayvan etiği, çevre etiği, toplumsal etik, politik etik, hukuki etik, iş etiği ve meslek etiği başlıklarına ayırarak kısaca ele alabileceğiz.

Çalışmamızın son bölümünde ise metaetikteki çağdaş tartışmalara değineceğiz. Etiğin metaetik olarak adlandırılan alanı, ahlaki özelliklerin, ahlaki olguların, ahlaki ifadelerin doğasını inceleyen; ahlaki bilginin olanağını ve kaynağını soru konusu yapan; başka bir ifadeyle temel olarak ahlakın metafiziği, epistemolojisi, dili ve psikolojisiyle ilgilenen kısım. Çağdaş dönemde İngilizce yazılan dünyadaki felsefede metaetik, ahlak felsefesinin en temel alanı olarak görülmüş, birçok düşünür özel olarak

metaetik sorularla ilgilenmiş ve görüşler ortaya koymuştur. Bu nedenle nispeten kısa zamanda, bu alandaki tartışmalar büyük bir literatür meydana getirmiştir. Çalışmamızın bu bölümünün çoğunda, birbirleriyle oldukça yakından ilişkili olan ahlaki dil, ahlaki ontoloji, ahlaki epistemoloji ve ahlaki psikolojiyle ilgili olan tartışmaları ve bu tartışmalarla ilgili, spesifik diyeceğimiz metaetik teorileri belirttikten sonra; bu tartışmaların hepsiyle ilgili olan kapsayıcı metaetik teorileri genel olarak ele almaya çalışacağız. Sonrasında ise diğer bazı çağdaş metaetik tartışmalara kısaca değineceğiz. Çalışmamızın bu bölümüne, diğer bölümlere nazaran, metaetiğin çağdaş dönemde ilgi odağı haline gelmesine paralel olarak biraz daha fazla yer ayıracağız.

İncelemeye çalışacağımız tartışmaların, hatta bu tartışmalarla ilgili teorilerin hepsi başlı başına birçok kitap ve makale boyutunda literatüre sahiptir. Bu nedenle, tartışmalar için, o tartışmanın ne gibi soruları kapsadığını ve o tartışmanın içinde yer alan görüş ya da teorilerin ne iddia ettiğini çok kısaca, o teorinin nasıl anlaşılabilirliğiyle ilgili farklı yaklaşımlara değinmeden ortaya koymaya çalışacağız. Maalesef önemli görülen bir ikisini kısaca aktarmak, bir ikisinin de ismini belirtmek haricinde bu teorileri desteklemeye ya da onlara karşı çıkmaya çalışan argümanları belirtmeye de yer olmayacak. Bu argümanlarla ilgili tartışmalara ise hiç değinemeyeceğiz. Bir seri olarak düşünülen çağdaş felsefe tartışmaları kitaplarının yapısı ve birbiriyle yakın hacme sahip olması mecburiyeti, her kitabın yazarı gibi, bizi de birçok noktada seçim yapmak zorunda bıraktı. Bu nedenle, çalışmamız, pek çok tartışma, görüş, argüman, filozof bakımından eksikler içerse de çağdaş dönemde etikte yapılmış bazı tartışmaların neler olduğu ve bu tartışmaların hangi temel görüşleri kapsadığı hakkında genel bir rehber olabilirse kendimizi amacımızı yerine getirmiş sayacağız.